

Azərbaycanın hərbi tarixinə adları qızıl hərflərlə yazılan şəxsiyyətlər var. Hərbi nazir, görkəmli xadim, artilleriya generalı, parlaq hərbi qəhrəmanlığa görə "Brilyantla bəzədilmiş qızıl Georgi silahı"nın sahibi Səməd bəy Mehmandarov Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti ordusu quruculuğunun memarı hesab olunur.

qalələri Tiflisdə nəşr olunan "Novoye obozreniye" qəzetinin səhifələrində dərc olunub.

Mehmandarov Hərbi Akademiya təhsilinin olmamasına

feldşer məktəbi fəaliyyət göstərmişdir.

1918-1920-ci illərdə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin dövlət quruculuğu sahəsində əldə etdiyi çox mühüm uğurlardan biri güc-

rixinin öyrənilməsinə və hərbi qulluqçular arasında yayılmasına, hətta əsgərlərin qidalanmasında milli xörəklərin üstünlük təşkil etməsinə göstəriş verib.

Mehmandarov Hərbi Nazirlikdəki fəaliyyətinin ilk günlərindən qoşunlardakı vəziyyətlə tanışlıq məqsədilə hərbi hissələrdə olub. O, fərarilik, çağırış-səfərbərlik işinin düzgün qurulmaması kimi ciddi nöqsanları aradan qaldırmaq, əhalidə orduya inam yaratmaq üçün xalqa müraciət edib. Nəticədə hərbi xidmət yaşa çatmış bütün insanların orduya cəlb edilməsi üçün yeni sistem təbiiq olunub. Fərarilik və xidmətdən yayınmanın əsas səbəblərindən biri olan xidmət şəraitinin yaxşılaşdırılması üçün mütəmadi addımlar atılıb. Ordunun işlək strukturları və idarəetmə orqanları yaradılıb, konkret tarixi şəraitdə Azərbaycanın hərbi təhlükəsizliyinin daha səmərəli təmin edilməsi vəzifələrinə uyğun olaraq, bu struktur və idarəetmə orqanları daha da təkmilləşdirilib, ordunun maddi-texniki təchizatının yaxşılaşdırılması və döyüş hazırlığının yüksəldilməsi üçün zəruri tədbirlər həyata keçirilib.

Anton Denikin qoşunlarının hücum təhlükəsinin qarşısını almaq məqsədilə Bakı ətrafında və Şimal sərhədi boyunca güclü müdafiə sisteminin yaradılması, Lənkəran bölgəsindəki separatçılığın aradan qaldırılması üçün planlaşdırılan döyüş tapşırığının icrasının təşkili, habelə 1920-ci il martın sonlarında Qarabağa erməni təcavüzünün qətiyyətlə dəf olunması və Cümhuriyyətin ərazi bütövlüyünün təmin edilməsi Mehmandarovun hərbi nazir kimi fəaliyyətinin vacib nəticələridir. Həm Qarabağ istiqamətində, həm də Qazax-Tovuz bölgəsində genişlənən erməni təcavüzünün qarşısını alınması üçün ölkənin hərbi potensialını məharətlə istiqamətləndirən Mehmandarov strateji təşəbbüsü hər zaman öz əlində saxlayıb.

1920-ci ilin aprel işğalı ilə əlaqədar Mehmandarov vəzifəsindən istefa verib. Azərbaycanın müstəqilliyinə qənim kəsilmiş qüvvələr onu Gəncə üsyanının təşkilində günahkar bilərək 1920-ci il iyunun 4-də Ə.Şıxlinski ilə birlikdə həbs ediblər. Yalnız Nəriman Nərimanov işə qarışmasından sonra Mehmandarov bolşevik terrorundan xilas olub və Ə.Şıxlinski ilə bərabər bir il Moskvada yaşamaq məcburiyyətində qalıb. Mehmandarov 1921-ci ilin yayında Bakıya qayıdaraq Xalq Hərbiyyə və Bəhriyyə Komissarlığında işə düzəlib, 1924-1928-ci illərdə Birləşmiş Komandirlər Məktəbində müəllim işləyib, 1929-cu ildə isə təqaüdə çıxıb.

Hərbi təcrübəsinə doğma Vətəninin müstəqilliyinin möhkəmlənməsinə, gücləndirilməsinə, döyüş qabiliyyəti yüksək olan ordunun yaradılmasına sərf edən general Səməd bəy Mehmandarovun şücaəti, iradəsi, əzmkarlığı, xidmətləri hər bir Azərbaycan zabiti üçün bir nümunədir.

Aygün İBRAHİMOVA,
"Respublika".

Azərbaycanın görkəmli hərbi xadimi, artilleriya generalı

Səməd bəy Mehmandarov 16 oktyabr 1856-cı ildə Lənkəranda anadan olub. Əslən Şuşadan olan atası dövlət xidməti ilə əlaqədar olaraq Lənkəranda yaşayıb. İlk təhsilini Bakıda gimnaziyada alıb, 1873-cü ildə Peterburqdakı 2-ci Konstantin hərbi məktəbinə daxil olub. 1875-ci ildə Mehmandarov praporşik rütbəsi (ilkin zabit rütbəsi) alaraq, 1-ci Türküstan topçu briqadasına göndərilib. Səməd bəy Mehmandarov Rusiya imperiyasında müsəlman dininə mənsub olanlara qarşı sərt qaydaların olduğu bir vaxtda 16 aprel 1879-cu ildə Sankt-Peterburq şəhərindəki Mixaylovsk Artilleriya Akademiyasında, 1 avqust 1881-ci ildə isə Baş Qərargahın Nikolayev Hərbi Akademiyasında təhsil almaq üçün cəhd edib, lakin həmin dövrlərdə mövcud olmuş süni maneələrə görə təhsil müəssisələrinə qəbul ola bilməyib. Buna baxmayaraq, o, ruhdan düşməyib və hərbi xidmətini daha həvəslə davam etdirib. 1894-cü ildə Varşava hərbi dairəsinə göndərilib, 1898-ci ildə isə Əlahiddə Zabaykalye hərbi divizionuna dəyişilib.

S.Mehmandarov 1904-1905-ci illər Rus-yapon müharibəsində iştirak edib, 7-ci Şərqi Sibir artilleriya divizionunun komandiri, eyni zamanda Port-Arturun Şərq cəbhəsinin artilleriya rəisi olub. 13 iyul 1904-cü ildə yaponlara qarşı döyüşlərdə fərqləndiyinə görə "general-mayor" hərbi rütbəsi verilib.

24 may 1910-cu ildə 1-ci Qafqaz Ordu korpusunun artilleriya rəisi vəzifəsinə, daha sonra isə həmin korpusun artilleriya üzrə müfəttişi təyin edilib.

Qeyd edək ki, general Səməd bəy Mehmandarov Birinci Dünya müharibəsində yeganə azərbaycanlı hərbi sərkerdə olub ki, "Brilyantla bəzədilmiş qızıl Georgi silahı" ilə təltif edilib.

XIX əsrin sonlarında S.Mehmandarov xalqın maariflənməsini son dərəcə vacib hesab edib və vətəndən uzaqlaşmasına baxmayaraq, dövrü mətbuat orqanlarında bir sıra yazılar çap etdirib. Onun ictimai narahatlığını əks etdirən "Müsəlmanların geriliyinin səbəbləri", "İbtidai qiraət dərsləri", "Müsəlman mühafizəkarlığı əleyhinə", "Şiələrin dini şübhələri", "Müsəlmanların öz-özlərinə işgəncə vermələri haqqında" mə-

baxmayaraq, 1915-ci il martın 22-də tam general rütbəsinə layiq görülüb. Fevral inqilabından (1917) sonra rus ordusunun bolşevikləşməsi və ordu daxilində anarxiyanın artması ilə əlaqədar Mehmandarov istefa verərək 1918-ci ilin payızında Vətənə qayıdıb. 1918-ci il noyabrın 1-də Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Hökuməti Hərbi Nazirliyi bərpa etmək barədə qərar qəbul edərkən S.Mehmandarov Cümhuriyyət ordusunda xidmətə çağırılaraq hərbi nazirin müavini təyin edilib, nazirliyin və ordunun formalaşdırılması ona tapşırılıb. Mehmandarovun peşəkarlığı, təşkilatçılıq qabiliyyəti, başlıcası isə Azərbaycanın müstəqilliyinə sədaqəti yeni şəraitdə də tezliklə öz təsdiqini tapıb və 1918-ci il dekabrın 25-də o, hərbi nazir təyin edilib.

Həmin il noyabrın 17-də Müttəfiq dövlətlər adından Bakıya daxil olan ingilis qoşunlarının komandanlığı Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti hərbi qüvvələrinin, o cümlədən Hərbi Nazirliyin Bakıdan çıxarılmasını tələb edib. Bununla əlaqədar nazirlik Gəncəyə köçürülüb və 1919-cu ilin ortalarına kimi orada fəaliyyət göstərmişdir. Zabıt kadrlarının sayının artırılmasını S.Mehmandarov ordu quruculuğunun milli zəmin üzərində təkmilləşdirilməsinin mühüm şərti sayırdı. Məhz onun təşəbbüsü ilə Gəncə Hərbi Məktəbinin bazasında əvvəlcə praporşiklər məktəbi, sonra isə Hərbiyeyə məktəbi açılıb. Eyni zamanda istehkamçılar məktəbi, hərbi demiryolçular məktəbi, Şuşa hərbi-

lü ordunun yaradılması oldu. Bu cür ordunun yaradılması həmin tarixi şəraitdə Azərbaycanın ərazi bütövlüyünə və mövcudluğuna qarşı real təhdidlərin qarşısının alınması nöqtəyi-nəzərindən böyük önəm daşıyırdı. Cümhuriyyət ordusunun qısa bir zamanda güclü və döyüş qabiliyyətli orduya çevrilməsində Səməd bəy Mehmandarovun əməyi böyükdür. Böyük etimad, yüksək tələbkarlıq və daimi qayğı Əliağa Şıxlinski, Məmməd bəy Sulkeviç, Həbib bəy Səlimov, İbrahim ağa Usubov, İbrahim bəy Vəkilov, Cavad bəy Şıxlinski, Əbdülhəmid bəy Qayıtbaşı, Teymur bəy Novruzov və onlarla digər generalın və yüksək rütbəli milli zabitin təşəbbüskar fəaliyyətinə geniş meydan açdı.

Ordu quruculuğunun milli zəmində qurulması və aparılması Mehmandarovun hərbi nazir kimi əsas məqsədi olub. Milli məqamları Cümhuriyyət ordusu hərbi qulluqçusunu xalqına daha da yaxınlaşdıran, vətəninə daha dərinləndirən Mehmandarov ordu da rəsmi dilin Azərbaycan dili olduğunu elan edərək azərbaycanlı döyüşçülərin "Qurani-Kərim" in altından keçməklə, Vətənə sədaqət andı içmələrini vacib sayıb. O, həmçinin Azərbaycan dilinin öyrənilməsi üçün göstəriş verib, əsgərlərin marşları Azərbaycan dilində oxumasını tələb edib, milli və tarixi rəmzləri özündə əks etdirən döyüş bayraqlarının və geyim formalarının layihələrini təsdiqləyib. Bundan başqa, Azərbaycan xalqının zəngin hərbi ta-